

O‘ZBEK TILINI XORIJIY TIL SIFATIDA O‘QITISHDA TA’LIM SIFATINI BELGILOVCHI OMILLAR

KADIROVA X.B.

filologiya fanlari nomzodi,

M.V.Lomonosov nomidagi Moskva davlat universitetining

Toshkent shahridagi filialida “Gumanitar va

ijtimoiy-iqtisodiy fanlar” kafedrasida dotsenti

<https://doi.org/10.24412/2181-2993-2022-2-170-176>

ANNOTATSIYA

Maqolada o‘zbek tilini xorijiy til sifatida o‘qitishning muammo va yechimlari, ta’lim sifatini oshirishdagi omillar xususida so‘z boradi. Muallif til o‘qituvchisining kompetentlik jihatlari, tilning lingvokulturologik xususiyatlari borasida o‘z mulohazalarini bildiradi. Xalqaro hamda milliy tajriba bilan bog‘liq qarashlarni tahlilga tortadi.

Kalit so‘zlar: *metod, milliy tajriba, xalqaro ta’lim standarti, innovatsion metod.*

АННОТАЦИЯ

В статье говорится о проблемах и решениях обучения узбекскому языку как иностранному, факторах повышения качества образования. Автор высказывает свое мнение о компетентностных аспектах учителя, лингвокультурологических особенностях языка. Анализируются взгляды, связанные с международным и отечественным опытом.

Ключевые слова: *метод, отечественный опыт, международный образовательный стандарт, инновационный метод.*

ABSTRACT

The article deals with the problems and solutions of teaching the Uzbek language as a foreign language, factors of improving the quality of education. The author expresses his opinion about the competence aspects of the teacher, linguoculturological features of the language. Views related to international and domestic experience are analyzed.

Key words: *method, national experience, international educational standard, innovative method*

KIRISH (Introduction)

Respublika Ta’lim markazi axborot xizmatining fikriga ko‘ra, shu paytgacha umumta’lim maktablarida o‘zga tilli sinflarda «O‘zbek tili» xuddi o‘zbek sinflariga o‘tiladigan «Ona tili» kabi o‘tib kelinayotgan edi. Bu esa ona tili o‘zbek tili

bo‘lmagan o‘zga millat vakillariga qiyinchilik tug‘dirib, mavzularni o‘zlashtirishda muammolarga duch kelishayotgan edi.

Ayni paytda yaratilayotgan darsliklarda o‘z davri uchun muhim bo‘lgan yana bir qancha qulayliklar mavjudki, ular ham til o‘rganuvchida til o‘rganish ko‘nikmasini faollashtiradi. Yangi yaratilayotgan darsliklardagi bu kabi o‘zgarishlar, takomillashuvlar ta‘lim oluvchilarni darsdan bezib qolmaslikka, dars jarayoniga qiziqishi va o‘zbek tiliga hurmat-e‘tiborini shakllantirishga xizmat qiladi.

Albatta, bugungi kunda O‘zbek tilini chet tili sifatida o‘qitish ko‘zda tutilgan yangi darsliklar til o‘rgatishning xalqaro standartlari asosida yaratilmoqda.

Bunda:

Nutqiy kompetentsiyalar:

aktiv — gapirish, yozish;

passiv — o‘qib tushunish, tinglab tushunish.

Leksik kompetentsiyalar:

grammatika;

leksika — A1, A2, B1, B2 ko‘rinishidagi sinflar kesimida taqsimlangan.

Buning natijalaridan ham katta umidlar qilinmoqda. Shunday bo‘lsada, fundamental bilimlarni berishda qarama-qarshi tomondan ya‘ni, o‘quvchi, bilim oluvchi, til o‘rganuvchi tomondan o‘qituvchi o‘ziga baho bermas ekan, har qanday urinish ham kutilgan natijani bermaydi. Til ta‘limi juda murakkab jarayondir. Shu ma‘noda til o‘qituvchilari turli tomondan turlicha yondashib maksimal darajadagi natijaga erishishni, qanday qilib bo‘lmasin milliy tilimizni jahonga yoyishda muayyan darajada hissa qo‘shishni o‘ziga maqsad qilib qo‘ymog‘i lozim.

MUHOKAMA VA NATIJALAR (Discussion and results)

Ta‘lim sifatini baholashga oid vazifalarni ishlab chiqish va amalga oshirish bugungi kunda siyosiy darajaga ko‘tarilib, har bir odam “ta‘lim sifati” tushunchasining ostida nima borligini intuitiv ravishda tushunadi. Adabiy manbalarda turli ilmiy maktablar va alohida olimlar tomonidan taklif qilingan ushbu tushunchaning yuzlab ta‘riflarini topish mumkin.

Taklif etilgan yondashuvlarda birinchi navbatda quyidagilarni ko‘rish mumkin:

- ✓ ta‘lim sifatini baholashda mavjud ijobiy va salbiy amaliy tajriba;
- ✓ jahon va mahalliy amaliyotda mavjud vositalar (ma‘lumotlarni yig‘ish va qayta ishlash usullari, hisoblagichlar, ko‘rsatkichlar tizimlari, mezonlar, me‘yorlar va boshqalar);
- ✓ ta‘lim xizmatlarining asosiy iste‘molchilari (jismoniy shaxslar, turli kasbiy jamoalar, ish beruvchilar, jamiyat, davlat) so‘rovlari.

Muammoni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, bu sohadagi asosiy atamalar "ta'lim sifati", "ta'lim natijalari", "ta'lim samaradorligi" atamalari hisoblanadi. Keling, ushbu atamalarning ba'zi mumkin bo'lgan talqinlarini ko'rib chiqaylik.

Ta'lim natijalari. Ushbu atama ikki jihatdan ko'rib chiqilishi mumkin: keng va tor. Tor ma'noda "o'quvchilarning ta'lim yutuqlari" (cheklangan holda, fan bilimlari) degan ma'noni anglatadi; keng ma'noda – o'qitish, ta'lim va rivojlanishning istalgan, amalga oshiriladigan va haqiqatda erishilishi mumkin bo'lgan natijalari. Ikkinchi holda, ta'lim natijalarini ta'limning ijobiy natijalari va oqibatlari sifatida ko'rish mumkin. Bu tushuncha ta'lim sifatini oshirish, yangi sifatga o'tishga yo'naltirilganlik bilan ko'proq mos keladi. Ammo, shu bilan birga, u kamroq rivojlangan (va kamroq asbob-uskunalar bilan jihozlangan). Masalan, agar ixtisoslashtirilgan, fan bo'yicha bilimlarni o'zlashtirishni baholash uchun juda ko'p tasdiqlangan o'lchov vositalari mavjud bo'lsa, unda axborot bilan ishlash usullarini o'zlashtirish sohasidagi yutuqlarni baholash uchun ishonchli vositalar ancha kam. Ommaviy amaliyotda jiddiy qiyinchiliklar murakkab umumiy ta'lim ko'nikmalarini, intellektual qobiliyatlarni, qadriyat yo'nalishlarini, xulq-atvor va muloqot qobiliyatlarini baholash bilan bog'liq holda yuzaga keladi.

"Ta'lim sifati" atamasi mantiqiy kategoriya sifatida ham, ob'ektning ijobiy yoki salbiy xususiyatlari sifatida ham talqin qilinishi mumkin, masalan, bilim sifati mantiqiylik, sayozlik, samaradorlik va boshqalar kabi xususiyatlardan foydalangan holda tavsiflanganda, ta'lim sifati qanday bo'lishi kerakligi nuqtai nazaridan baho imkonini beradi. Bu ta'lim sifatini oshirish muammosiga instrumental yondashuvga ko'proq mos keladi. Bunday holda, sifatni quyidagilarda hisobga olish mumkin:

- rejalashtirilgan natijalarga, ijtimoiy va shaxsiy prognozlarga muvofiqlik darajasi;
- amalga oshirilgan natijalarning rejalashtirilgan natijalarga muvofiqligi darajasi;
- talabalar tomonidan erishilgan natijalar bilan o'quv jarayonida rejalashtirilgan va amalga oshirilgan natijalar o'rtasidagi muvofiqlik darajasi.

Demak ta'lim sifati muammosini amaliy hal qilish uchun yuqoridagi barcha komponentlar – ijtimoiy va shaxsiy umidlar, rejalashtirilgan, amalga oshirilgan va erishilgan ta'lim natijalari muhimdir. Ular o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni o'rganish ta'lim natijalari bilan bog'liq ko'rsatkichlarni tanlash va o'rganishdan tashqari, ularga ta'sir etuvchi omillar bilan bog'liq ko'rsatkichlarni tanlash va o'rganishni taqozo etadi, ularning eng muhimi ta'lim jarayoni va ta'lim muhiti hisoblanadi.

"Ta'lim tizimining samaradorligi" kabi tushuncha ham ta'lim sifatini baholash bilan bog'liq. Samaradorlik eng kam mehnat, moddiy va moliyaviy xarajatlar bilan

eng qisqa vaqt ichida maqsadga erishishni anglatadi. Iqtisodiy, ijtimoiy va pedagogik samaradorlik mavjud. Iqtisodiy samaradorlikni tashqi va ichki nuqtai nazardan ko‘rish mumkin. Birinchi holda, samaradorlik ijtimoiy tizim ehtiyojlari nuqtai nazaridan, ikkinchisida – o‘qituvchilar va talabalar tomonidan minimal moliyaviy, moddiy va mehnat xarajatlari bilan eng yaxshi ta’lim natijalariga erishish samaradorligi sifatida ko‘rib chiqiladi. Ta’lim tizimining ijtimoiy samaradorligi ijtimoiy taraqqiyot omili sifatida ta’limdan mumkin bo‘lgan salbiy ta’sirlar bilan bog‘liq minimal xarajatlar bilan maksimal darajada foydalanishdan iborat. Pedagogik samaradorlik o‘qituvchilar va talabalarning vaqt va shaxsiy xarajatlarini hisobga olgan holda ta’lim natijalariga erishish darajasini nazarda tutadi.

Garvard olimlari Nalini Ambadi va Robert Rozental¹ tomonidan 1993-yilda bahsli, ammo mashhur tadqiqot o‘tkaziladi. Unda o‘qituvchilarning qaysi biri yomon va qaysi biri yaxshi bo‘lishini kuzatuvchi talabalar olidindan bashorat qilishlari mumkinligi tekshiriladi.

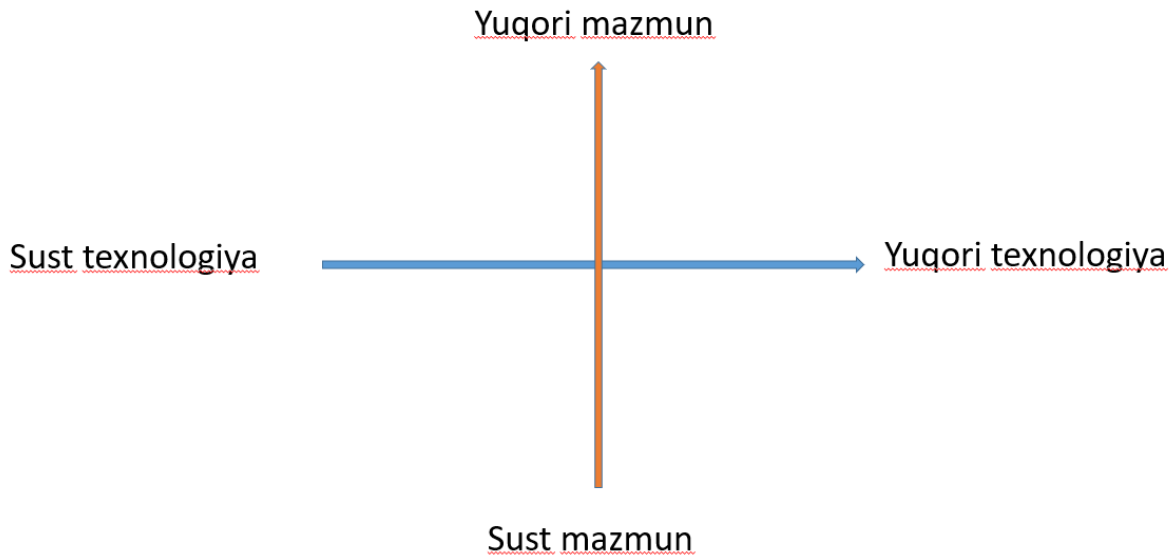
Talabalar taxmin qilishlari uchun vaqt talab etganligi sababli tadqiqot munozarali kechadi. Natijada, ularga bor-yo‘g‘i olti soniya kerak bo‘lgan va taxminlari to‘g‘ri va aniqligi o‘z isbotini topgan. Bu o‘qituvchilar tomonidan topshirilgan test ballari va fakultetning ma’muriy baholashlari kabi ma’lumotlar bilan tekshirilib, tasdiqlangan. Talabalarning o‘qituvchilar haqida qay tarzda, nimani tezda payqaganligi xususida har kimning o‘z taxmini bo‘lishi shubhasiz. Ammo ular darsda muhokama qilinishi kerak bo‘lgan mavzuga umuman e’tibor qaratmay, qisqa muddat ichida o‘qituvchining tashqi ko‘rinishidan xulosa qilganlar. O‘qituvchining ijrosi, uslubi, xatti-harakati ta’lim oluvchining dastlabki o‘qituvchi haqidagi tasavvurni uyg‘otadi. Ya’ni, o‘qituvchi eng zo‘r shirinlikni qo‘lida ushlab turishi mumkin, ammo bu shirinlikni qanday taqdim etishi talabalar uchun eng muhim omillardan biridir. Boshqacha qilib aytganda, talabalar ko‘pincha mazmun-mohiyatdan avval shaklga diqqat e’tiborini qaratadilar.

O‘qituvchilarni ikki guruhga bo‘lish mumkin. Ba’zilar ko‘proq o‘qitish metodi ustida ishlaydilar, boshqalari esa mazmun bilan shug‘ullanadilar. Buni yorqinroq tasavvur qilish uchun shakl va mazmun o‘rtasidagi munosabatni grafikada nuqtalar bilan ifodalash mumkin.

X o‘qini biz ko‘k chiziq bilan ifodalab, shakl deb qabul qilamiz.

Va Y o‘qini biz qizil chiziq bilan ifodalab, mazmun deb qabul qilamiz.

¹ Амбади, Н., и Розенталь, Р. (1993). Полминуты: прогнозирование оценок учителя на основе тонких срезов невербального поведения и физической привлекательности. *Журнал личности и социальной психологии*, 64 (3), 431–441. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.64.3.431>

Shu o'rinda savol tug'iladi: Universitet professor-o'qituvchilari taqdimotning ko'proq mazmuniga e'tibor beradilarmi yoki uslubigami? Kamtarona tajribamdan kelib chiqib, shuni aytdim, ko'plab universitet o'qituvchilari kontentga, ya'ni mazmunga

katta e'tibor berishadi. Ehtimol, bu ko'pchilik o'zini tadqiqotchi, kitob va maqola muallifi deb hisoblagani uchundir.

Ayrim professor-o'qituvchilar o'z tanalarini miyani tashish uchun transport vositadan boshqa narsa emas, deb hisoblaydilar. Ko'pincha universitet o'qituvchilari taqdimot yaratish texnikasi kurslarida ta'lim olmaydi. Albatta, bunga vaqt va mablag'ni iqtisoq qilishadi, lekin bu noto'g'ri. Ajablanarlisi shundaki,

dunyodagi ziyolilar yuzlab kurslarda ishtirok etishgan, qanday qilib o'qitish bo'yicha kursga borish esa har doim orqaga surilib kelingan. Bunday odamlar koordinata

o‘qlarimizning to‘la mazmunli, ammo yetarli bo‘lmagan metodologiya sohasiga kiradi.

Diapazonning boshqa tomonida joylashgan boshlang‘ich va o‘rta maktab o‘qituvchilarini ko‘rishimiz mumkin. Darhaqiqat, boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari o‘quvchilarga dars berish imkoniyatiga ega bo‘lgunga qadar, qanday o‘qitish va o‘rgatishni, o‘quvchilar uchun qiziqarli va tushunarli qilish yo‘llarini mustahkamlash uchun ko‘plab kurslarni o‘taydilar. Ular ranglar, o‘yinlar va hikoyalardan foydalanadilar. O‘z qo‘llarini va tanalarini ishlatishadi. Bunday holda, tana nafaqat miyani tashish uchun, balki axborot berish uchun ham x150 izmat qiladi. Ular ma‘lumot almashish texnikasini o‘rganadilar va ta‘lim oluvchiga tushunishni osonlashtiradi. Guruhda ishlash, kartochkalar, rangli taxtachalar kabi vositalardan foydalanishadi. Biroq, bu holga zid muammo mavjud. Metodika odatda avval o‘rganilgan va qo‘llanilgan bo‘lsa-da, ba‘zan boshlang‘ich va o‘rta maktab o‘qituvchilari darslik va materiallarni tanlash erkinligiga ega emaslar. Va shuning uchun, ular ko‘p vaqtlarini mazmuni emas, balki metodologiyani boyitishga sarflaydilar. Mazmun-mohiyat va metodologiya muvozanatini saqlay olish muammosi bo‘lgan yana bir o‘qituvchi – quvnoq o‘qituvchidir. Bunday o‘qituvchilar oramizda bor. Ularning darslari ko‘pincha turli o‘yinlar bilan o‘tadi. Kulgili voqealarga boy hikoyalarni yaxshi ko‘rishadi. Masalan, o‘zining iti haqida, o‘rtog‘i va boshqa ko‘p hikoyalarni o‘z talabalariga so‘zlab berish uchun andoza qilib oladilar. Lekin bunda ta‘lim susayishini e‘tibordan chetda qoldirmaslik zarur. O‘yin

sifatida o‘qitish qiziqarli, lekin hikoya qimmatli dars vaqtining sarflashga arziydigan vosita emas.

XULOSA (Conclusion)

Bu xulosalar diapazonning qarama-qarshi tomonlaridagi o‘qituvchilarni tanqid qilish uchun emas. Albatta, antiqa metodlardan foydalanadigan universitet professorlari ham bor. Va ajoyib mazmun-mohiyatni yaratadigan boshlang‘ich maktab o‘qituvchilari ham yo‘q emas. Quvnoq o‘qituvchi esa ajoyib pedagog ham bo‘lishi mumkin. Muhimi o‘qituvchi o‘zini qaysi o‘rinda deb bilishidir. O‘qituvchi uchun mazmun va shakl o‘rtasida oqilona muvozanat mavjudmi?

Biz sifatli til o‘qituvchisini tayyorlashni maqsad qilgan bo‘lsak, talabalarimizga mazmun, ya’ni ta’lim va metodologiya o‘rtasidagi katta farqni tushunishga yordam berishimiz kerak. Bu ta’limni o‘quvchiga qanday yetkazib berish ko‘nikmasini rivojlantirishimiz kerak. Zero, texnika mazmunni, ya’ni shirinlikni yanada ishtaha ochuvchi, yoqimli ko‘rinishni mujassam etishga yordam beradi.

REFERENCES

1. Kadirova X.B. O‘zbek tilini xorijiy til sifatida o‘qitishda pedagogikaning muhim jihatlari. // “O‘zbekiston: til va madaniyat” jurnali, Toshkent, “YASHNOBOD NASHR”, 2022 – B. 54-68.
2. Kadirova X.B. O‘zbek tilini xorijiy til sifatida o‘qitishda metafora. // «Развитие образования и культуры в условиях цифровизации: проблемы и перспективы». Материалы II Международной научно-практической онлайн-конференции: 27-28 мая, 2022 год. https://msu.dvaoblaka.ru/media/2022/08/62f14d800900f_Сборник_окончательный_4.pdf
3. Амбади, Н., и Розенталь, Р. (1993). Полминуты: прогнозирование оценок учителя на основе тонких срезов невербального поведения и физической привлекательности. *Журнал личности и социальной психологии*, 64 (3), 431–441. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.64.3.431>
4. Дуглас Браун. Принципы обучения и изучения английского языка. – Upper Saddle River: Pearson Education, US, 2015. – 668 с.